KNIHA I.

ROZDÍL I.

HOSPODÁŘSTVÍ.

§. 1. *Hospodářství.*

Pro samé zachování tělesného života má člověk potřebí vnějších statků; pociťovaný nedostatek jejich, který slove potřebou, způsobuje, že člověk podstupuje namáhání a činí oběti, aby pocitu toho se zbyl, aby potřebu ukojil, nabývaje, čeho nedostává se (výroba) a užívaje přiměřeným způsobem čeho nabyl (spotřeba). Jestliže dovoláváme se přirozené lenivosti, kterou překonati a práci učiniti milým povoláním jest skvělou vymožeností kultury, snadno jest dovoditi, že člověk vyšinuv se na sebe nižší míru rozumového uvažování volíval zajisté namáhání a oběti takové, kteréž ukojily potřebu poměrně nejlépe a nejhojněji, že snažil se, aby rozkoš plynoucí z ukojení potřeby byla co možná největší a strádání plynoucí z oněch obětí a namáhání co možná nejmenší.

Rozumové uvažování toho druhu a jednání jemu přiměřené jest a stává se tím nutnějším, čím skoupěji příroda sama skytá statkův hodících se k bez-

prostřednému ukojení potřeb, čím méně člověku v civilisaci pokračujícímu statky přírodou samou podávané stačí pro bezprostředné ukojení potřeby, čím více vzrůstá obyvatelstvo, jemuž o vnější statky děliti se jest, a čím více konečně vzdělanosť člověka vede k tomu, aby věnoval čas, práci a statky svoje také účelům, které jsou mimo hranice tělesné potřeby. Tak od surového instinktivného, okamžitého jednání za odstraněním tížícího nedostatku, od rozptýlených činností předsevzatých případ od případu, jak kdy hlásící se potřeba pobídla, přechází člověk ku promyšlené soustavné činnosti, která hledí ke všem potřebám najednou a k pořadu a důležitosti jejich, která dbá souvislosti jedné činnosti s druhou, ve přítomnosti pamětliva jest budoucnosti směřujíc ku trvalému, hojnému ukojení veškeré potřeby pomocí nejmenších nákladů. Tuto promyšlenou činnosť člověka pro trvalé nejhojnější ukojení veškeré potřeby pomocí nejmenšího nákladu nazýváme hospodářstvím; snaha pak po docílení největšího užitku (nebo rozkoše nebo slasti) skrze nejmenší náklad (nebo strádání nebo strasti), která tuto činnosť veskrz pronikajíc ovládá, slove zásadou hospodárnosti.

Přímým účelem hospodářství jest nejdokonalejší a nejméně nákladné opanování a podmaňování přírody ve prospěch potřeb lidských. Již toto podmaňování hmotné přírody za účely člověkem vytknutými jest dílem vnější kultury lidské, dílem trvalého vyproštění z poroby fysické. Avšak potřeby, k vůli nimž právě podmaňování přírody se děje, neustále

šíří, rozlišují a ušlechťují se za rostoucí duchovné a mravní vzdělanosti a vzmáhající se pospolitosti pokolení lidského; u ryze animalických potřeb, zakládajících se na přirozeném pudu, započalo se a došlo se až ku potřebám, které kořeny své mají v rozkvetlých intellektualných a mravních mohutnostech lidských, ku potřebě dobře činiti bližnímu, oddati se uměleckému požitku aneb obohacovati se vědomostmi. Přímo tedy směřuje hospodářství ovšem k opatření a zabezpečení hmotných prostředkův pro účely lidské, avšak hospodářská činnosť sama připravuje a proniká k vývoji pospolitosti lidské a společenských řádův i civilisace na ní spočívající, jakož jest zabezpečenosť a dostatečnosť úkoje hmotných potřeb základem zvelebení intellektualných a mravních způsobilostí lidských. Jestliže praví se: zdravý duch ve zdravém těle, lze týmže právem říci: duchovný pokrok a mravní ušlechtilosť v bezpečném blahobytu hmotném. Tak hospodářství, které již po samém pojmu svém značí předvídavou činnosť rozumovou, mile kontrastující s ledabylou neprozíravou činností divochův, jest netoliko znamením pokročilé vzdělanosti lidské, nýbrž jest i o své újmě zase nejúčinnějším hybadlem na dráze civilisační.

Z pojmu hospodářství právě vyloženého jde, že hospodářská činnosť nepřestává na zhotovení předmětů potřebě sloužících, na přizpůsobení vnější přírody pro potřeby nebo slovem na výrobě statků, nýbrž že zahrnuje v obor svůj také zachování a ochranu vyrobených statků proti neobmýšlenému

zmaru a rovněž tak konečné obmýšlené strávení (užívání nebo zužití) jejich, kteréž slove spotřebou. Výroba i spotřeba statků podrobeny jsou tudíž rozvaze na největší prospěch a nejmenší náklad podle diktátu nejvyšší zásady hospodářské. Tolik však na mysli podržeti sluší, že posledním cílem hospodářské činnosti jest povždy spotřeba, která není než převáděním (transsubstantiací) vnějších, neosobních sil a užitečností v osobní, vniterné síly, schopnosti a vlastnosti (zdraví, síla pracovní, duchovný a mravní pokrok individua, »harmonie cérébrale et équilibre visceral«); výroba sebe dokonalejší jest a zůstane prostředkem.

Při každé hospodářské činnosti rozeznávati sluší dvojí stránku: na prvním místě činnosť technickou neboli techniku, jejímž cílem jest, aby vůbec určité statky nebo požitky v náležité jakosti, ve pravém množství, na pravém místě a v pravý čas opatřeny byly; druhá pak jest činnosť ekonomická (v užším slova smyslu) neboli ekonomika, která bdí nad zachováváním zásady hospodárnosti v technice, nad zachováváním žádoucího poměru mezi množstvím nákladu a prospěchu (kvantitativný dozor). Ekonomika určuje tedy meze a cíle činnosti technické, ona ji vede a ovládá. Jakož není hospodářství bez technické t. j. vnější více nebo méně umělé činnosti, takž není bez ekonomiky trvale zdárných výsledkův techniky. Technicky lze provésti mnoho, co hospodářsky jeví se

nemožným; ze sebe méně cukernatých plodin vyrobí technika cukrovarnická ryzí cukr, ze sebe chudší rudy technika hutnická vyrobí ryzí kov, ale s obětmi které vedle dané míry potřeby cukru nebo kovu daleko vynikají nad množství konečného užitku; proto hospodárnosť zabraňuje činnostem takovým. —

§. 2. *Potřeba.*

Potřeba jest nedostatek prostředku k danému cíli (objektivný smysl). Jakmile nedostatek takový pociťován jest nebo ku vědomí se dostane, připojí se snaha, aby zrušen byl. Jest tedy potřeba v subjektivném slova smyslu pocit nedostatku prostředku k danému cíli, spojený se snahou po odstranění jeho; skutečné odstranění nedostatku toho nazývá se ukojením potřeby. Potřeba jest počátkem, ukojení její cílem hospodářské činnosti.

Prvotný zdroj potřeb u člověka jako u zvířete nachází se v životu tělesném. «V dětském věku společnosti lidské převládají pudové vztahující se k zachování tělesnému do té míry, že jimi zpočátku překonáván jest sám pud pohlavní přese všechnu prvotnou surovou sílu svoji. Nezřízená žravosť, prudký chtíč rozmanitých smyslných dráždidel jeví se napořád v životu divošském . . . právě tak přese všechnu nahotu jest v příčině bažení po zdobě, jevící se v tetovaci více nebo méně složité, které tu z pravidla jest zajisté mnohem výraznější nežli při lidech ve-

lice vzdělaných».*) Kdežto však u zvířat potřeby na prvotný úzký kruh obmezeny zůstávají, vyvinulo se u člověka nadaného vyššími mravními a intellektuálnými mohutnostmi z malého počtu původních přirozených potřeb složité ohromné pásmo nejrozmanitějších, bez ustání měnících se potřeb. Rostoucí moc člověka nad přírodou, pokroky vědění a umění lidského (techniky), intensivné a extensivné mohutnění pospolitosti mezi lidmi, vývoj a tříbení krasocitu, který velí dbáti ladnějších a ladnějších forem ukojení potřeby a na konec nenejméně postup ušlechtění mravního, jež účinek má na způsob ukojení, namnoze na potřebu samu, pak na míru, pořad a soulad v úkoji potřeb, jsou příčinami i té hojnosti i té měnivosti potřeb člověka vzdělaného. (Známa jest skutečnosť že objevení nových předmětů a nových vlastností předmětů budívá nové potřeby.)

Jest na dlani, že potřeby lidské podle rozmanitých dělidel na mnohý způsob roztřiďovati lze; tuto uvedeno budiž jenom trojí rozdělení pro náuku národohospodářskou důležité.

*) Dans notre enfance sociale, les instincts relatifs à la conservation matérielle sont tellement prépondérants que l'instinct sexuel lui-même, malgré sa grossière énergie primitive, en est d'abord essentiellement dominé. Une voracité démesurée, un goût violent pour les divers stimulants physiques se manifestent constamment dans la vie sauvage . . ., il en est de même, au fond, malgré l'état de nudité quant à l'ardeur pour la parure alors indiquée surtout par un tatouage plus ou moins compliqué: elle s'y montre certainement bien plus prononcée d'ordinaire que chez les hommes très-civilisés

Aug. Comte, cours de philosophie positive.

I. 1. Potřeby hmotné, (potřeby hmotné existence, jako potravy, oděvu, obydlí, nástrojů a j);

2. potřeby idealné (potřeby ducha), poučení (rozumu) mravního vzdělání (vůle), ušlechtění vkusu (citu).

II. 1. Absolutné potřeby existenční, jejichž ukojení naprosto třeba jest k zachování fysické existence (potřeba určitého kvanta potravy, tepla, odpočinku);

2. relativné potřeby existenční, jejichž ukojení třeba jest k zachování toho způsobu žití neboli míry života, které přidržuje se určitá osoba a společenská třída, k níž náleží; zjevné ukojení leckterých potřeb nenáležejících právě k absolutným potřebám existenčním děje se začasto na samou újmu těchto, jen aby zachována byla na venek míra života té které třídy společnosti (skvělé spropitné, jež dává hladovící schudlý šlechtic pro zachování dekora raději, než aby si za ně řádný oběd koupil. Srov. Riehl, Die bürgerliche Gesellschaft);

3. potřeby, jejichž ukojení vede ku zjemnělejšímu a ušlechtilejšímu upravení života hmotného i duchovného přes míru relativných existenčních potřeb dané osoby. Protože stálý rozvoj všech stránek života lidského ve směru k vyššímu vědění, ke mravnímu zušlechtění a ku vnější uhlazenosti a jemnosti jeví se cílem vzdělanosti (kultury) lidské navržen pro potřeby takové název potřeb kulturných.

III. 1. Potřeby osobité neboli individualné jsou potřeby jednotlivého individua lidského, které nacházejí se u člověka jsoucího o samotě beze všeho styku

s jinými, jako u člověka ve společnosti žijícího; k nim náležejí zejména mnohé potřeby hmotné.

2. potřeby pospolité, kteréž z pospolitosti, ze spolubytí lidského vyplývají. Nejdůležitějšími jsou potřeba pevného upravení poměru jednotlivců mezi sebou a poměru jednotlivce k celé skupině společenské, t. j. potřeba právního řádu; pak potřeba ochrany skupiny společenské na venek pro zachování společenské individuality; organem, jenž ukojení potřeb, těch na se béře, jsou obce všech rozměrův i druhův. K potřebám pospolitým náleží dále potřeba úpravy peněz, měr i vah, dopravy a j.

S potřebami pospolitými nesluší míšiti potřeby obecné t. j. potřeby osobité, u všech aneb u většiny jednotlivců se nacházející, jim všem tedy společné. Ukojení potřeb obecných leckdy s hospodářským prospěchem lze učiniti společným a upraviti po způsobu potřeb pospolitých (obecné kuchyně, prádelny, plynárny, pastvy, školy a j.)

§. 3. Statky.

Statkem jest vše, co k ukojení potřeby slouží. Rozeznáváme především:

1. Statky vnitřní to jsou osobní vlastností, schopnosti, dovednosti a síly buď přirozené (naturel) nebo vlastním přičiněním získané (vzdělání). Spotřeba, kteráž jest cílem všeho hospodaření, není než výrobou statků vnitřních, výrobou dokonalosti duchovné a rovnováhy tělesné.

2. Statky vnějšími jsou ty, které nacházejí se mimo osobu toho, jemuž statkem jsou; k nim náležejí statky hmotné a veškeré užitečné vnější projevy vnitřních statků jiných osob, jako práce, osobní služby a výkony (za otroctví veškera osoba).

Jest otázka, zabírali člověk veškeré statky v obor činnosti hospodářské, upravuje-li výrobu a spotřebu všech statků podle zásady hospodárnosti. Na otázku tu jest odpověděti záporně, protože nikoli všechny statky nevyhledávají, ba nedopouštějí upravení na největší prospěch a nejmenší náklad. Nehospodaříme se statky vnitřními, jich naopak stálým užíváním začasto přibývá (cvik, zkušenosť); nehospodaříme dále s některými statky vnějšími a to s těmi, kterých u poměru k potřebě neobmezené množství se podává, jako jsou vzduch, světlo slunečné a teplo, nevždycky voda — dříve namnoze půda; statky toho druhu nazýváme volnými. Statky, které po nyní vypočtených zbývají, jsou hospodářskými, to jest vnějšími statky, jež v obmezeném množství se naskytují.

Mezi statky hospodářskými rozeznáváme:

I. 1. statky věcné neboli hmotné (potrava, oděv nástroje a j.);

2. Práce, služby a vůbec výkony jiných osob (práce dělníků, výkony lidí pro osobní obsluhu, výkony advokatů, soudců, lékařů, učitelů, umělců.) Tu začasto výsledek činnosti na hmotě trvale neutkví — leda těkavě, na vlně vzduchové na příklad — a obrátí se bezprostředně ve vnitřní statek (osobní užitek) jiného. Osobními výkony stávají se vnitřní statky

vnějšími, a obracejí se zase buď ihned na vnitřní statky druhého nebo na hmotné statky. Jakožto

3. druh uvádějí se často ale s pochybnou oprávněností t. zv. statky poměrové t. j. užitečné, faktické poměry osob ku věcem nebo k osobám jiným (jako kruh odběratelstva, dobrá firma ba i stát a j.) Připouštějí-li statkové toho druhu upravení podle zásady hospodářské skrze jednotlivce?

II. Podle toho, jaký osud je při ukojení potřeby stihne, rozlišujeme statky hospodářské:

1. na statky spotřebné, které užitím ihned zaniknou (potrava, barviva) a

2. na statky užitné, které potřebě po delší dobu slouží (oděv, byt, stroj).

III. Podle poměru (blízkosti), ve kterém statkové k vlastnímu ukojení osobní potřeby se nacházejí rozeznáváme.

1. statky úkojné, které přímo slouží k úkoji potřeby (potrava, šat) a

2. statky výrobní, které nepřímo potřebu ukájejí sloužíce k výrobě statků přímo ukojujících (stroje, nástroje, barviva, topivo pro stroj).

Rozumí se, že statky úkojné jsou buď spotřebnými neb užitnými a rovněž tak statky výrobní jsou spotřebnými aneb užitnými.

Mezi statky hospodářskými zajímava jest skupina statků symbolických; to jsou statky znázorňující výsledky činností duchovných (rozumu, vůle i citu), jako plány, modely, knihy, noviny, řeči, posuňky, telegrammy, dopisy, účty, okružníky, návěští, rozkazy,

zákonníky). Jich užívati může mnoho osob současně i posloupně; (knihovny, obrazárny, veřejná čtení, divadelní představení).

Obor statků není nijak pevně omezen; měnící se potřeby tu vylučují, tu zahrnují předměty ty neb ony; rovněž tak postupující poznávání přírody (vědy přírodní, fysika, chemie) vede ku poznání užitečnosti předmětů doposud za statky nepokládaných.

§. 4. *Hodnota.*

Hospodářstvím jak praveno jest promyšlená soustavná činnosť člověka jdoucí za trvalým nejhojnějším ukojením potřeb pomocí nejmenšího nákladu. Z toho jde, že veškeré chtění (vůle) a vnější činnosť technická jako projev vůle, jdoucí za ukojením potřeby, aby stala se hospodářskou, ovládána býti musí činností rozumu i citu hospodářova, která stanoví užitek a nákladnosť statků, vyšetřujíc míru slasti a rozkoše jimi dosažitelnou a míru strasti a obětí pro nabytí jejich vyžadovanou, aby obojí pak rozvažujíc srovnala a dospěla úsudku o konečném hospodářském významu neboli platnosti statků.

Platnosť, kterou člověk jakémukoli statku přisuzuje, nazývá se hodnotou (subjektivný smysl); jakýmsi přenesením užívá se pak slova hodnota také k označení statku, jemuž člověk u vědomí svém dal nějakou platnosť. Veškeré mohutnosti duchovné činnými jsou při stanovení hodnoty: rozum, jenž ve stat-

cích rozpoznává a rozpočítává prostředky pro dosažení užitečných účelů; cit, jenž soudí o tom, co osobnosti libo a nelibo jest, kde jaká slasť tají se v požitku (ukojení potřeby) a strasť v neukojenosti potřeby, v namáhání a obětech, a nakonec vůle, která dospívá praktického usnesení v příčině statků, jimž rozum a cit významu přisoudily.

Pouštějíce na tuto chvíli všechny ostatní druhy hodnot mimo se, tážeme se čím jest a jak vzniká hodnota hospodářská? Hospodářská úvaha směřuje k nejmenšímu nákladu a k největšímu užitku; s obojího toho hlediště patří hospodář na statek a přisuzuje mu platnosti. Každý hospodářský statek znamená hospodáři určité množství (kvantum) nákladu a rovněž platí jemu za určité množství (kvantum) užitku. Význam nebo platnosť, kterouž hospodář statku přisuzuje hledě k nákladu jeho, slove platností nákladovou; platností užitkovou slove obdobně platnosť, kterou přisuzuje statku hledě k užitku z něho pocházejícímu. Platnosť nákladová spočívá na nejmenších nákladech (minimum nákladu), jichž statek vyhledává; ku většímu nákladu, než ho po zkušenosti současné z pravidla potřebí jest (technika!), hleděno býti nesmí. Platnosť užitková má základem největší užitek (maximum užitku), jehož statkem dosíci lze; ku menší míře užitku hleděno není, ač má-li sobě počínáno býti přesně po hospodářsku.

Veden jsa maximou hospodárnosti člověk přirovnává tyto dvě veličiny (kvanta): platnosť nákladovou a platnosť užitkovou při každém statku jednu ke druhé

a výsledek toho přirovnání (bilance) rozhoduje o hospodářské činnosti nebo nečinnosti v příčině statku, o který běží. Jestliže platnosť užitková převyšuje platnosť nákladovou, hospodář přisoudí statku positivnou, skutečnou platnosť pro účely svoje hospodářské; jestliže platnosť nákladová rovná se platnosti užitkové nebo jestliže ji převyšuje, nemá statek pro člověka významu hospodářského. Konečná platnosť, kterou člověk přisuzuje statku hledě k tomu, že při něm platnosť užitková převyšuje platnosť nákladovou, slove hodnotou hospodářskou. Prostěji ale méně přesně říci lze, že hodnota hospodářská jest platností, kterou přisuzuje hospodář statku, při němž užitek převyšuje nákladnosť.

Psychologická činnosť, jejímž výsledkem jest hodnota, jest východištěm všeho hospodaření; ona řadí je v obor mravního života lidského. Duchovná činnosť hospodářova uzavírající se úsudkem hodnotným (pocitem hodnotným) jest právem prohlášena za úhelný kámen veškera hospodaření. Bez hodnoty není vůbec řádného hospodářství; na ní visí osud statků, výroba nebo nevýroba, spotřeba nebo nespotřeba jejich. Hodnota jest »magnetkou«, kterou řídí se všecko počínání hospodářské a že magnetka ta jest pohyblivou a směr její měnivým, vyplývá již ze měnivosti potřeb lidských (kultura mravní) a z pokroku výroby jdoucího ve směru k menším nákladům (technika, kultura vnější). Trefně proto praví Lotze, že hodnotou vane cosi duchovného světem vnějších statkův.

Hodnotou teprva činitelé techniky (příroda a její síly — statky, lidské síly a způsobilosti — práce) a výrobky její stanou se směrnými, s hodnotou ku technice teprva družíse ekonomika, jejíž úkol a podstata záleží ve měření a přirovnávaní užitku a nákladu statkův a ve stanovení významu jejich pro člověka (»kvantitativný dozor«). »2 centy cukru, 3 centy mouky, 4 libry leštidla na boty, 1000 cvoků, 1 týden služeb děveččiných, 1 večer představení divadelního nelze co do věcné, objektivné užitečnosti jejich kvantitativně k sobě přirovnati a jsou tedy nesměrnými. Jestliže však je uvedeme na pociťovaná kvanta nelibosti (strasti) pocházející z práce a z namáhání resp. ze strádání — nelibosti to, které zbaveni jsme, jsou-li nám ty statky bez práce k službám nebo libosti (slasti), kterouž pociťujeme majíce ty statky — na kvanta užitku a nákladu lidské síly a rozkoše životní, jimiž jeví se statkové ti uvažujícímu rozumu a oceňujícímu citu lidskému, to jest tedy na hodnoty: jsou směrnými. Strasť plynoucí z toho, že třeba jest pracovati nebo postrádati něčeho, a slasť plynoucí z toho, že bez práce věc máme a jí požíváme, jsou veličiny směrné a přirovnatelné«. (A. Schäffle, das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft; v díle tom rozvinul Schäffle způsobem nepřekonaným pravou podstatu hodnoty.)

Hodnota jest veličinou poměrovou, jest výsledkem přirovnání a k existenci její potřebí proto dvou členů rovnice. Z toho jde, že o hospodářské hodnotě není řeči, chybějí-li oba členové t. j. nemá-li

statek ani platnosti užitkové ani platnosti nákladové; nebo chybí-li jeden člen, jako když statek způsobuje užitek nemaje nákladnosti (statky volné), anebo když statek maje platnosť nákladovou nemá platnosti užitkové (nepovedené, pokažené výrobky, veteš).

Hodnota visí, jak řečeno bylo:

I. na platnosti užitkové, která spočívá na největší míře užitku, které kdo statkem dosíci může. Platnosť užitková podmíněna jest:

a) užitečností, upotřebitelností, kterou statek má jako vlastnosť svou nebo kterou mu domysl lidský přisuzuje, to jest způsobilostí statku, ukojiti potřebu lidskou (kvalita statku); tu velikého významu míti bude současná existence jiných statků, které slouží téže potřebě, ale v míře jiné;

b) kvalitou potřeby t. j. větší nebo menší důležitostí, naléhavostí, důtklivostí potřeby osobní — ať skutečné neb domyšlené (pořad potřeb u jednotlivců); každý zajisté především a nejvíce přisuzuje hodnoty statkům, které ukojují absolutné potřeby existenční;

c) kvantitou potřeby, t. j. rozsahem, přetrži. tostí nebo stálostí její;

d) kvantitou statku t. j. zásobou statku, která pohotově jest nebo zjednána býti může; rozumí se že záleží na poměru mezi kvantitou statku a kvantitou potřeby;

e) mohovitostí (solventností) hospodářovou; hospodář dává hodnotu jediné statkům, jichž prostředky svými dosíci může (effektivná hodnota).

Hodnota visí

II. na platnosti nákladové, a ta spočívá na summě nákladu, které statek pohltil anebo spíše kterých nová výroba (reprodukce) jeho vyhledává; (platnosť nákladová obyčejných na příklad kapesních hodinek posuzována bude podle nákladu, jehož vyhledává výroba jejich ve přítomnosti a nikoli podle nákladu užitého na výrobu jejich před 100 lety, t. j. podle nákladu reprodukčního nikoli produkčního). Jako zakládá se platnosť užitková na slasti, kterou působí ukojení potřeby, resp. na strasti, která plyne z neukojenosti její: tak platnosť nákladová spočívá na strasti, která pochází z obětí a namáhání spojených s dosažením statku resp na slasti, ježby vzešla z jiného naložení obětovaného nákladu. Platnosť nákladová podmíněna jest:

a) množstvím obětí pracovních, kterých vyžaduje nabytí určitého statku a

b) množstvím obětí statkových, za týmže cílem naložených.

Z toho, co právě uvedeno bylo o platnostech užitkové a nákladové, jejichž poměrem spravuje se hodnota hospodářská, plyne toto: Užitečnosť statku sama nezakládá hodnoty jeho; statky volné (vzduch, světlo) jsou tak užitečnými, že jsou až nezbytnými, ale hodnoty hospodářské nedostává se jim. Objektivná užitečnosť statku jest táž a nemění se a přece hodnota jeho kolísá třeba nesmírně (hodnota chleba za obyčejných poměrů — hodnota chleba ve městě dlouhý čas obléhaném!) Při statcích neroz-

množitelných jde pocit platnosti nákladové třeba do nekonečna, protože není reprodukce, jejímiž náklady by měřila se a tak bývají druhdy statkové toho druhu paucorum furore pretiosi*); (silný pocit potřeby užitkové; obrazy malované Rafaelem, Murillem a j. dávno zemřelými slavnými mistry). Změna potřeb a změna soudu o užitečnosti znehodnotila elixíry, amulety, reliquie a j. Platnosť nákladová sama neurčuje hodnoty hospodářské; statkové, kteří pohltili též množství nákladu, nemají proto stejné hodnoty, neboť záleží na užitku, jehož statkem dosíci lze; tím méně záleží výhradně na kvantitě práce lidské, kterou statky pohltily; z té příčiny jest theorie socialistů pochybenou, pokud určuje hodnotu statků výhradně množstvím práce lidské, které v nich spočívá na nic jiného nehledíc. (Viz §§. 63. a 64.)

Rovněž patrno jest, že platnosti nákladová a užitková a tudíž i hodnota hospodářská různí a mění se osobu k osobě, čas od času, místo od místa podle toho, jak různí a mění se okolnosti, které rozhodují o platnostech užitkové a nákladové. Objektivná užitečnosť statkův je stálou, ale nikoli hodnota. Jsou statky, které z užívání přicházejí a pozbývají hodnoty, protože objevují se jiní statkové, kteří též potřebě lépe slouží: brka — péra ocelová; lůj — vosk — řepkový olej — petrolej — plyn — snad brzo elektřina (srov. nahoře 1. a.); dalších příkladů byloby lze uvésti hledíc k odstavcům

*) Drahocennými pro zuřivosť malého hloučku lidí.

b—c pod č. I. a k odstavcům *a—b* pod č. II. uvedeným).

Hospodář osamělý (Robinson na pustém ostrově) přisuzovati bude statkům hodnoty jediné proto, že s hospodářským prospěchem jimi bezprostředně ukojiti dovede vlastní potřebu; bez toho předměty nemají u něho hodnoty. Jinak jest ve společnosti hospodařících lidí; tu statek, byť i nesloužil bezprostředně některé potřebě jednoho, slouží snad potřebě druhého hospodáře a proto i onomu užitku dá tím, že jej lze vyměniti za statky potřebu bezprostředně ukojující. Jakož tedy při posuzování hodnot statků u hospodáře isolovaného padá na váhu jediné minimalný náklad, který vzejde jemu samému a maximalný užitek, který spočívá na bezprostředném ukojení potřeby skrze statek podrobený hodnotnému úsudku: tak v pospolitém hospodářství padá na váhu ještě minimalný náklad, jehož statek u jiných hospodářů vyhledává a maximalný užitek, kteréhož bezprostředným ukojením potřeby skrze statek ten dostane se jiným. Posuzujeme-li pak platnosť užitkovou podle užitku, jenž spočívá v bezprostředném ukojení potřeby hospodáře činícího úsudek hodnotný, mluvíme o hospodářské hodnotě užitné; posuzujeme-li podle užitku, jenž spočívá v nabytí jiných statků za statek hodnotnému úsudku podrobený skrze směnu, mluvíme o hodnotě směnné. Patrno, že podstata obou těchto druhův hodnoty jest táž, jenže při každé hledíme na ni s jiné strany; při hodnotě užitné hledí se ku potřebě vlastní, při směnné ku potřebě

cizí. Hodnoty směnné není bez hodnoty užitné; něčí potřebě statek na konec bezprostředně sloužiti, pro někoho přece jenom hodnotou užitnou býti musí, aby obdržel hodnotu směnnou. Hodnoty užitné bez hodnoty směnné ovšem býti může (osamělý hospodář). Hodnota užitná, která jest jediným zjevem hodnoty, na kolik jde o hospodáře osamělé, nemající obchodu mezi sebou, jest úkazem dosti prostým; hodnota směnná jest výsledkem a znamením pospolitosti hospodářské a zjevem velice složitým; o ní na svém místě bude pojednáno.

Hodnoty (úsudky hodnotné) tvořeny jsou, jak už naznačeno, netoliko v hospodářství; jsou hodnoty aesthetické, mravné, náboženské, vědecké, politické a j. Jestliže hodnotné úsudky hospodářské neshodují se nebo ve sporu jsou s hodnotnými úsudky mravnými, náboženskými a j., jest zajisté litovati skutečnosti té jako disharmonického zjevu v kulturním životě lidském; ekonomie však za to není odpovědna a moralisté — jde-li na př. o hodnoty mravné — jí křivdí činíce proto výčitku. Ekonomie hledíc ku daným potřebám stanoví hodnoty podle užitku a nákladnosti statků; jsou-li potřeby pochybené, mravně nebo nábožensky nebo politicky zavržitelné, není vinou politické ekonomie, že potřeby »špatně jsou naladěny«. Vzdělávati a ušlechťovati srdce lidská i potřeby, nenáleží na politickou ekonomii, nébrž právě na moralku a tak podobně při jiných sporech. Příklad věc objasní. V pojednání »Zur Literatur des Alcoholismus« tištěném v časopisu Jahrbücher für

Nationalökonomie und Statistik svaz. II. r. 1881 posuzoval spisovatel dílo: Der Alcoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und socialen Organismus, sowie die Mittel, ihn zu bekämpfen von Dr. A. Baer, Berlin 1878; v recensi té praveno: »Národohospodářským úvahám, kteréž p. spisovatel činí na str. 321. a nn., opíraje se o p. Maxa Wirtha, nikterak nedovedeme přisvědčiti; docházejíť výsledku, že práce naložená na výrobu lihových nápojův jest prací neproduktivnou, protože netvoří »výrobků majících bezprostřednou hodnotu, že nerozmnožuje kapitálu, nébrž naopak přispívá k umenšení jeho«. Alkohol i alkoholovité nápoje nebyly by podle toho ani statkem ani hodnotou. A vskutku praveno dále: »nikdy ještě země neb okres nestaly se zámožnými hojnou výrobou lihu«; totéž po důsledku a jmenovitě po přísném shora vyloženém ponětí p. Baera o škodlivosti alkoholovitých nápojů platilo by o veliké části vinařství a výroby vína, o pěstování ječmene, pivovarnictví a j., pak snad i o veškeré výrobě tabáku; tu bylo by samých předmětů, které nejsou ani statky ani hodnotami; jejichž výroba podnícená potřebou a poptávkou živí miliony lidí a jejichž skutečné znehodnocení zničilo by miliony lidí. Národní hospodářství přec jenom na tom setrvati musí, že statkem jest vše, co k ukojení potřeby lidské slouží a hodnotou platnosť, kterou hospodařící člověk přisuzuje statku pro způsobilosť k ukojení potřeby; nelze připustiti, aby theorie národohospodářská násilně tím způsobem ethisována nebo

hygienisována byla, že by hledělo se jedině ku »pravým« nebo ku »mravným« nebo ke »zdravým potřebám« a ku počínání jdoucím za úkojem jejich. Náuka politicko-ekonomická do calculu svého béře potřebu lidskou, jak jest, aniž tím stává se nemravnou nebo nesanitarní; ona však zajisté s radostným zadosťučiněním uvítá, když mravnosť a vědění zušlechťujíce změní potřeby a když správa státní seč síly stačí k tomu přispěje policií zdravotní a mravnostní.«

§. 5. *Motivy hospodaření.*

Které jsou psychologické síly, jež přivádějí člověka v hospodářský pohyb a činnosť, které jsou psychologické základy, na nichž zbudována spletitá soustava souvislostí mezi lidmi, o kteréž ihned místněji pojednáno bude? Jest tomu málo let, co věda národohospodářská jednomyslně alespoň přestala prohlašovati zištnosť — ať již surový egoismus, ať t. zv. dobře pojaté vlastní interesse — za praemissu základní, ze které dedukcí více nebo méně obratnou dovozovány a vysvětlovány byly všecky zjevy hospodářského života jednotlivcův i národův a ze kteréž na konec vybásněna byla i svrchovaná harmonie všech pojedinýchhospodářských interessův (Bastiat, les harmonies économiques). Domněnka, že egoismus jest jedinou pohnutkou hospodářské činnosti a že jím jakožto specificky hospodářským popudem duševním vysvětliti lze veškeré zjevy života hospo-

dářského, jest naprosto chybnou. Takové specificky hospodářské síly psychologické vůbec není. Vedle egoismu účinkuje altruismus, vedle žádosti vlastního prospěchu jest duch pospolitý, vedle záští a závisti láska k bližnímu, vedle snaživého úsilí a záliby v práci jest lenivosť a rozkoš zaháleční, vedle bažení po smysluém blahobytu jest ctižádosť, jest snaha po duchovném vzdělání, vedle samolásky jest láska k rodině, láska k národu, vedle osobní marnivosti jest nadšení pro vyšší mravní idee — a veškeren ten komplex psychologických pohnutek, jež hruď člověka naplňovati dovedou, převádí se i v činnosť hospodářskou. Nižádná ze všech těch pohnutek není ve sporu se zásadou hospodářskou, žádné není, která by výhradně jí odpovídala všechny ostatní vylučujíc. Přesné účtování a střízlivá rozvaha nákladu i užitku není pouhým výsledkem a neklamným znamením holého egoismu a porovnává se dokonale s duchem pospolitým, s láskou k bližnímu a se šlechetnou liberalitou. Jako výdělková činnosť jednotlivých osob bývá i činnosť obcí a sami skutkové milosrdenští ovládání snahou po dosažení největšího a nejlepšího úspěchu skrze nejmenší náklad. »Astor a Peabody — uvádí za příklad Schäffle — byli s to, věnovati miliony velikým účelům filanthropickým, nikoli přes to, že nabývali za přesně spekulativného účtování, nýbrž právě proto, že tak činili.«

Pokládati sobectví za jediný možný motiv hospodaření, znamená tolik co mísiti hospodárnosť neboli šetření zásady hospodárnosti se sobectvím a to jest

abstrakce velice povrchní a chybná. Zásadou hospodárnosti musí býti projato každé hospodářství, ač má-li vůbec býti hospodářstvím; sobeckým činí je teprv účel, jemuž samo resp. výtěžek jeho sloužiti má. Proč by zásada hospodárnosti, která ve mnohém díle není než povelem, opanovati danými prostředky hmotu přírodní za nejmenších obětí co nejdokonaleji, přičila se kterékoli moralce, jež vyhýbajíc se kultu smyslnosti nezabředá ve druhou krajnosť: asketické umořování všeho těla, nelze nikterak pochopiti. Nanejvýše bylo by lze připustiti, že hospodaření samo sebou nemá mravní barvy neboli výrazu a tu platilo by o hospodářství pravidlo scholastických moralistů, které zní: si objectum fuerit in se indifferens ex fine vel ex circumstantiis moralitatem suam accipiet (když předmět jest o sobě indifferentním, obdrží mravnou platnosť účelem svým neb okolnostmi jej provázejícími). Nejmohutnější a nejobecnější pohnutkou hospodaření jest snaha, zachovati a zvelebiti rodinu a pak samoláska, snaha po zachování a ušlechtilém zdokonalení vlastní osobnosti; ani tato, nerci-li ona není zavržitelnou, nýbrž naopak jest povinností, kterouž ukládá sama křesťanská mravouka. (»Napomínáme pak vás, bratří, píše apoštol Pavel k Thessalonským I, 4; 10, 11, abyste snažili se pokojni býti a hleděti toho, což komu náleží a pracovati rukama svýma vlastníma, jakož jsme přikázali vám, abyste poctivě chodili před těmi, kteří jsou vně a v ničem abyste neměli nedostatku.«)